

Encyclopædica Britannica;

ELLER, ET ANTAL

FREMSTILLINGER

OM

de fkiønne og nyttige

V I D E N S K A B E R,

I HVILKE DISKURSER

diverse Phænomeners

BESKRIVELSER & FORKLARINGER gives

TILLIGE MED

adskillige befunderlige og færdeeles OBSERVATIONER, ^{o^a}
i Øst og Vest

ILLUSTREREDE MED XXV TIL DEELS COLOREREDE AFBILDNINGER.

Udgivne af en KREDS af DANNEQVINDER paa AMAGER.

I FORELØBIG EET VOLUMEN.

VOL. I.

HAFNIÆ.

Trykt for R. MÓSESDÓTTIR og J. LOUIS-JENSEN
Og folgt af FLORIAN GRAMMEL, i hans Tryk-Comptoir, Nialsgade.

MMVII

*Festskrift til
Britta Olrik Frederiksen
i anledning af hendes 60-årsdag
den 5. december 2007*

*ved
Florian Grammel, Jonna Louis-Jensen og Ragnheiður Mósedóttir*

Copyright © 2007 forfatterne

Første oplæg i fire eksemplarer 5. december 2007

Anden noget forbedrede elektroniske udgave 2007
http://nfi.ku.dk/publikationer/encyclopaedica_brittanica/

ISBN 978 87 992447 0 6

Sat med "Andron Corpus" af Florian Grammel

Første oplægs indbinding ved

Sille Bræmer Enke, Natasha Fazlić og Mette Jakobsen

LAPTASKE

EBBA HJORTH

Arbejdet med *Dansk Sproghistorie* bringer mig rundt i mange hjørner af den sproglige erfaring og virkelighed. Forleden dag sad jeg og arbejdede med Svend Eegholm-Pedersens kapitel om Holbergs sprog. Og pludselig var jeg tilbage i min sønderjyske bedstemors køkken.

Min bedstemors laptaske

Langs den ene væg stod et lavt skab med to låger og to skuffer. Skabet rummede både husgeråd og kolonialvarer, og i den ene skuffe lå de røde husblasblade som min bedstemor brugte når hun lavede en af mine livretter, saftbudding, en fromage af æg, sukker og frugtsaft serveret med vaniljecreme. At få lov til at se på verden gennem den røde husblas mens saftbuddingen blev forberedt, var en forunderlig oplevelse. Over skabet hang der en hylde med store og små porcelænskrukker, der rummede Grütze, Graupen, Corinthen, Zimmt, Pfeffer og andre eksotiske ting med mærkelige navne. Mellem skabet og hylден hang smukt dekorerede skærebrætter med teksten “Wer Wurst, Brot und Schinken hat, der wird noch alle Tage satt”. Men på skabets ene side hang [æ 'ləptɑːsg] ‘laptasken’, en stor pose syet af skindlapper og forsynet med to hanke. Tasken blev brugt til indkøb af Wurst, Brot og Schinken hos både høker og bager, og den hed

aldrig andet end [æ 'læbta·sg] med den til gammeldansk *læp* og vestnordisk *leppr* svarende vokalisme.

Holbergs laptaske

Men hvad har min bedstemors enkle landkøkken og hendes *laptaske* med Holberg og Svend Eegholm-Pedersens beskrivelse af Holbergs sprog at gøre? Jo, i beskrivelsen er der et afsnit som behandler gengivelse af talesprog hos Holberg, og hér nævner Eegholm-Pedersen en lang række skældsord: *Akkermær*, (*Bag*)*beest*, *Ca(r)naille*, *Caronie*, *Dosmer*, *Flegel*, *Fæhund*, *Hundsvot*, *Kiæltring*, *Laptaske*, *Rakkerbeest*, *Rakkerhund*, *Rakkerknægt*, *Skielm* og *Tølper*. Af disse skældsord er nok *akkermær*, *caronie* og *laptaske* de barskeste. De er alle stærkt nedsættende betegnelser for kvinder med (bi)betydningen 'mær' eller 'skøge'.

Laptaske er en "nedsæt. betegnelse for en (ung) kvinde" og optræder "især som skældsord i tiltale i forb. din Laptaske" (Holberg-Ordbog, bd. 3, sp. 577). I komedien *Det Lykkelige Skibbrud* siger eksempelvis Jeronimus i 1. akt, 6. scene til Pernille: "Fort her ud din Laptaske", og i samme komedies 3. akt, 10. scene siger Pernille til den formodede skøge: "Jeg vil heller ikke have ham, eftersom jeg merker hans Utroskab, men du skal heller ikke faae ham, din Laptaske" (Holberg, 1731/1917, bd. 4, s. 315 og s. 340).

Er der sammenhæng mellem de to laptasker?

Der er nu en to-tre ting som jeg gerne ville have svar på. Hvorfra kendes ordet *laptaske* udover fra Holbergs komedier og fra min bedstemors køkken? Er den nedsættende kvindebetegnelse *laptaske* en

overført brug af den konkrete *laptaske* ‘posen syet af skindlapper’? Hvis ikke, hvad betyder da *laptaske*?

Laptaskens udbredelse

I *Ordbog over det danske Sprog* beskrives Laptaske (med sideformerne Lep- og Læptaske) som “*nedsæt. betegnelse for en (sladderagtig ell. usædelig) kvinde*”, og det noteres om ordets brug “*i alm. spr. nu næsten kun som efterligning af Holb.-spr.*” (bd. 12, sp. 412–413). Der gives citater fra bl. a. Barthold Johan Lodde, Fr. Paludan-Müller og Edvard Brandes. Men i ingen af citaterne er der spor af den konkrete *laptaske*.

Matthias Moth (ca. 1647–1719) skriver i sit ordbogsmanuskript at *laptaske* “Er et skelds ôrd, til et skârns kvindfolk”. Molbechs ordbog, der er afhængig af Moth, og som citerer to Holberg-komedier, beskriver ordet således: “Uqvemsord i dagl. Tale om et skarns Fruentimmer” (*Dansk ordbog*, sp. 1365).

I Jysk Ordbogs samlinger forekommer *laptaske* kun i fire kilder, hvoraf ingen er “spontan opgivelse fra mere “folkeligt” hold” (Sørensen 2007). Heraf er de to kilder fra Vendsyssel, en fra Himmerland og en fra Fjends herred. I tre af de fire kilder (den fjerde angiver ikke betydning) er betydningsbeskrivelserne “Skjændsord til et Qvindfolk”, “Skældsord til et Kvindfolk” og “nedsætt. om kvinde af tvivlsom dyd” (ibid.). Ophavsmændene til de fire indberetninger “er folk med tæt tilknytning til købstadskulturen (...) Jeg må konkludere, at ordet *laptaske* ikke har vundet indpas i de klassiske jyske dialekter. Og vi vil næppe medtage det i Jysk Ordbog” (ibid.).

Ømålsordbogens samlinger rummer to belæg på ordet *laptaske*. Begge belæg er fra Fyn, henholdsvis Dreslette (indberettet 1971) og Køng (indberettet 2004). I begge tilfælde bruges ordet nedsættende

om en kvinde. Samlingerne har ingen belæg på konkret betydning af ordet (Hovmark 2007).

Er den nedsættende kvindebetegnelse overført fra den konkrete laptaske?

Vi kan konstatere at det konkrete ord *laptaske* forekommer temmelig sparsomt, mens *laptaske* brugt nedsættende om en kvinde er forholdsvis godt afhjemlet, men med Holberg som et helt klart centrum. På den baggrund er det meget lidt sandsynligt at Holbergs og andres brug af *laptaske* repræsenterer en overført brug af det konkrete ord *laptaske*, der er en sammensætning af de to substantiver *lap* 'lille stykke læder' og *taske* 'beholder til opbevaring af genstande'.

Hvad er etymologien da til Holbergs laptaske?

Der er næppe tvivl om at andetleddet er substantivet *taske* brugt overført som "nedsæt. (ell. spøg.) betegnelse for en kvinde (...) spec. om letfærdig, usædelig kvinde; tøjte; tøs" (ODS, bd. 23, sp.852). I den etymologiske parentes tilføjes "*vist egl. om de kvindelige kønsdele*" (i-*bid.*).

Der er to muligheder for tolkningen af førsteleddet *lap*. Det kan både være anvendt i betydningen "mindre stykke, hvormed noget bødes ell. repareres" (ODS, bd. 12, sp. 401) og i anvendelse "om (løst nedhængende) ting ell. dele af ting, der minder om en lap (...) om del af den menneskelige og dyriske organisme" (i-*bid.*). I betragtning af at verbet *lappe* er registreret med betydningen "have utugtig omgang med" (*Kalkar*, bd. 2, s. 756 med henvisninger) er den sidste af de to betydninger måske den mest sandsynlige.

Er der sammenhæng mellem min bedstemors og Holbergs laptasker og Britta?

Jeg spurgte ovenfor om der er sammenhæng mellem de to *laptasker*, min bedstemors konkrete og Holbergs skældsord. Svaret på det spørgsmål er nærmest: Nej, det er der kun meget langt ude i de indgående ords etymologier. Et mere passende spørgsmål i denne artikels festlige anledning kunne nok være: Er der overhovedet nogen sammenhæng mellem min bedstemors og Holbergs *laptasker* og Britta?

Ja, det er der! Min bedstemors *laptaske* var rummelig og stærk, og den var nyttig og velegnet til særdeles mange og forskelligartede gøremål. Den var smukt forarbejdet, og jo mere den blev brugt, jo smukkere blev den. Sammenhængen mellem den og Britta bør være indlysende for alle der kender Britta. Men Holbergs *laptaske* da? Enhver der har beskæftiget sig med leksikografi og semantik, har været med til at diskutere om man kan hævde at der findes reelle antonymer. Denne diskussion kan standse hér. Det ultimative eksempel på antonymiens eksistens er Holbergs *laptaske* og Britta.

Litteratur

Eegholm-Pedersen, Svend 2007: *Ludvig Holberg*. Utrykt manuskript til *Dansk Sproghistorie*.

Holberg, Ludvig 1731/1917: *Samlede Skrifter*. Bd. 4. Udgivet af Carl S. Petersen. Kbh.

Holberg-Ordbog. Bd. 1–5. 1981–1988. Kbh.

Hovmark, Henrik 2007: *Svar på forespørgsel om laptaske* 24. 10. 2007.

Molbech, C. 1859: *Dansk ordbog*. Kbh.

Ordbog over det danske Sprog. Bd. 1–28. 1919–1956, Kbh.

Kalkar, Otto 1881–1918: *Ordbog til det ældre danske Sprog (1300–1700)*.

Bd. 1–5. Kbh.

Sørensen, Viggo 2007: *Svar på forespørgsel om laptaske* 24. 10. 2007.